

MILOSLAV ŠERÝ, PETR ŠIMÁČEK

VNÍMÁNÍ HRANIC OBYVATELSTVEM REGIONŮ S ROZDÍLNOU KONTINUITOU SOCIO-HISTORICKÉHO VÝVOJE JAKO DÍLČÍ ASPEKT JEJICH REGIONÁLNÍ IDENTITY

ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2013): The perception of borders by the inhabitants of regions with divergent continuity of socio-historical development as a an aspect of regional identity. *Geografie*, 118, No. 4, pp. 392–414. – This contribution deals with the issue that has been somewhat neglected in Czech geography so far. It is the issue of perception of borders in the context of the extent of population's regional identity. The study attempts to assess this phenomenon in regions with significantly different historical development with regard to continuity or discontinuity of the settlement tradition. Two model regions have been selected, the Jeseník region, where the population was almost completely replaced after the World War II, and the Valašské Klobouky region, where the population remained autochthonous after the war. There appears to be a clear difference in the nature of the results.
KEY WORDS: border – perception – regional identity of residents – mental map – centrophobia – Jeseník region – Valašské Klobouky region – Czechia.

1. Úvod

Jak již plyne z titulu, předložený příspěvek se obsahově zabývá fenoménem hranice, lépe řečeno problematikou významu, jaký hranice představují v myslích obyvatel v kontextu jejich regionální identity. Ačkoliv se s hranicemi setkáváme konstantně během našeho každodenního života a lze je chápat jako důležitý konstituent procesu identifikace komunit obecně (Paasi 2002), je možné domnívat se, že se jedná o problematiku, které doposud nebyla v mezinárodním kontextu věnována adekvátní pozornost (Paasi 2005). V souvislosti s výzkumem hranic totiž doposud převažovaly politicko-geografické přístupy týkající se klasifikace a funkcí hranic, jakožto i jejich spojitosti s vývojem mezinárodních vztahů (Ištók 2004).

Snaha o bližší poznání nastíněné problematiky je motivována několika důvody. Především se, až na výjimky (Hubáčková 2006, Semian 2012), jedná o její minimální reflektování ze strany soudobé české geografie. Další motivací je přispět k bližšímu pochopení regionální identity obyvatel obecně vzhledem k významu, který je jí nejenom v geografii přisuzován. Jak tvrdí Paasi (2011), regionální identita obyvatel se stala důležitým prvkem v procesech plánování a správy věcí veřejných. Žigrai (2000) vidí její reálný význam v souvislosti s administrativním vymezováním regionů, další autoři pak v souvislosti s regionálním rozvojem menších územních celků (Chromý, Skála 2010), případně při výzkumu venkova (Chromý a kol. 2011).

V rámci Česka lze vymezit množství dílčích regionů. Typickým příkladem je dělení do administrativních jednotek různé hierarchické úrovně (viz Burda 2003). Členění státu je dále možné pomocí regionálního uspořádání země metodicky založeného na využití modelování prostorových interakcí (Řehák, Halás, Klapka 2009; Halás, Klapka 2010; Halás a kol. 2013), případně pomocí poměrně tradičních pokusů o prostorovou organizaci stanovením nodálních regionů, jejichž podstata spočívá v reálných pracovních-dojízdkových vztazích (Hampl 2005; Halás a kol. 2010). Mimo takto striktně objektivně pojímané regiony jsme schopni identifikovat také regiony, jejichž prostorová podoba je podmíněna zejména historickými, kulturními nebo etnografickými aspekty (Chromý 2003; Hubáčková 2006; Siwek, Bogdová 2007).

Jedním z hlavních přínosů „nové“ regionální geografie je pojetí regionu jako procesu neboli socio-prostorové konstrukce (Knight 1982, Pred 1984, Paasi 1986). Právě historické, etnografické a kulturní regiony mají tu základní vlastnost, že se formují dlouhodobě. Zatímco např. administrativní členění lze změnit už po pár letech, vývoj tohoto typu se mění až s generacemi. Tudíž lze předpokládat dynamičtější projevy vývojových změn regionu, kde došlo k rychlé výměně obyvatelstva a tím k přerušení kontinuálně předávaných informací nutných pro udržení vztahu k území, ve srovnání s regionem, v němž tato kontinuita přerušena nebyla.

Překotný poválečný vývoj sociálních procesů zejména v pohraničí (viz Čapka, Slezák, Vaculík 2005; Kučera, Chromý 2012) způsobil, že i na našem území se nachází oba dva zmiňované typy regionů. Na jedné straně existují regiony, které podstoupily odsun autochtonního německého obyvatelstva a následné dosídlení regionu územně heterogenní masou migrantů. Došlo v nich v některých případech k bezprecedentní výměně 90 až 100 % obyvatelstva. V tomto případě můžeme konstatovat fakt přerušení kontinuity jejich vývoje. Jako modelový příklad může sloužit Jesenicko, kde nově příchozí populace regionální identitu původních rezidentů zcela přetransformovala. Nynější Jesenicko (k bližšímu poválečnému vývoji, ovšem po odfiltrování „ideologického nánosu“, viz Káňa 1976) je oblastí ležící s výjimkou obce Ostružná, jejíž intravilán i větší část katastru se nachází na Moravě, v severozápadním cípu české části Slezska.

Na straně druhé lze jako opozitum chápat ty pohraniční regiony, které, vzhledem k tehdejší národnostní struktuře svých obyvatel, žádný zásadní odsun populace nezaznamenaly. I když i tyto regiony čelily různé míře emigrace svých obyvatel zpravidla v důsledku tehdejších osídlovacích akcí, v případě těchto regionů kontinuita tradice přerušena nebyla. Jako modelový příklad zde může sloužit Valaškokloboucko, kde k žádné populační výměně nedošlo a regionální identita místních rezidentů tudíž transformačnímu procesu vystavena nebyla. Současné Valaškokloboucko (k bližšímu poválečnému vývoji viz Šerý 2010) se kompletně rozkládá na východní Moravě a představuje jižní část etnografického regionu moravského Valašska.

Nastíněné poválečné procesy zásadním způsobem ovlivnily řadu skutečností souvisejících s budoucím vývojem regionů. Mezi tyto skutečnosti bezesporu můžeme zařadit taktéž regionální identitu obyvatel. Domníváme se, že srovnání tak diametrálně odlišných regionů může pomoci osvětlit mechanismy tvorby a fungování regionální identity obyvatel obecně. V tomto příspěvku nejsme ovšem s to obsáhnout celý komplex regionální identity obyvatel, a proto se

zaměříme pouze na jeden vybraný výzkumný problém. Tím je otázka hranice regionu, lépe řečeno role, kterou hranice hrají v myslích populací Jesenicka a Valašskokloboucka v kontextu regionálních identit těchto obyvatel.

Pro tuto potřebu využijeme dvou hranic nacházejících se v bezprostřední blízkosti modelových území. Pomocí analýzy jejich percepce obyvateli zájmových území se nejprve pokusíme zhodnotit, zda dnes již reliktní administrativní hranice mezi historickými zeměmi, Moravou a Slezskem, která vymezovala Jesenicko z jižní části, plní i v současnosti funkci určité meze dosahu regionální identity populace Jesenicka. Získané poznatky budou poté komparovány s výsledky analogického výzkumu konaného na Valašskokloboucku, kde se pokusíme zjistit, zda mezi místní populací představuje nějaký význam hranice moravského Valašska, a to opět v souvislosti se snahou o stanovení dosahu regionální identity zdejších obyvatel.

Jsme si vědomí možné problematičnosti komparace dvou typologicky (stará politická vs. kulturní) i charakterově (liniová vs. zonální) rozdílných hranic. Na druhou stranu lze argumentovat snahou o testování vhodnosti realizované metody hodnocení percepce různých typů hranic. Navíc v intenci Kolosova (Kolosov, Mironenko 2001, cit. In: Ištok 2004) tvrzení, že hranice jsou sociální konstrukce, které se vytváří nejprve v sociálních představách a až později jsou načrtnuté na mapě, i na tyto dvě hranice lze nahlížet jako na sociálně utvářené entity. Tímto úhlem pohledu považujeme komparaci za možnou.

Z výzkumných otázek se jako první nabízí, zda analyzovaná hranice na Valašskokloboucku plní obdobnou funkci jako hranice analyzovaná na Jesenicku, tzn., zda je možné jejich využití pro stanovení dosahu regionálních identit zdejších obyvatel. Na charakter percepce má obecně vliv řada skutečností (Siwek 2011). Mezi ně řadíme i takové faktory, jakými jsou rodáctví, pohlaví, vzdělání či věk. Proto nás bude v druhém případě zajímat, jestli mohou mít na charakter percepce zkoumaných hranic vliv tyto konkrétní skutečnosti a jak se eventuálně regionálně liší.

Hlavním cílem příspěvku je zhodnocení toho, jak jsou představené hranice ukotveny v myslí obyvatelstva dvou regionů s rozdílným a do jisté míry i specifickým historickým vývojem. Dílčí cíle spatřujeme ve dvou rovinách. První spočívá v otestování vhodnosti aplikované metody pro hodnocení percepce hranic. Druhá spočívá v evaluaci diferencí kvality vnímání hodnocené entity v rámci různých struktur (pohlaví, vzdělání, rodáctví, věk) populací dvou modelových regionů a jejich vzájemné porovnání. Úspěšným naplněním těchto cílů by následující text mohl sloužit k hlubšímu pochopení relace hranice – regionální identita obyvatel území s ne/prerušenou socio-historickou kontinuitou.

2. Teoretický rámec a metodologická východiska

Lidé žijí ve světě plném linií a vymezených prostorů (Newman 2006, s. 143). Všudypřítomnosti hranic si všímá taktéž Häkli (2008, s. 471), který tvrdí, že na hranice naráží lidé konstantně ve své žité každodennosti a díky zkušenosti a intuici vědí, jak je respektovat anebo naopak narušovat. Ačkoliv jsou hranice zpravidla neviditelné, zmínění autoři, stejně jako např. Paasi (2003a), se shodují na schopnosti hranic ovládat a řídit naše praktické jednání a také na

vlastnosti vytvářet a posilovat pocit sounáležitosti k určitému místu a skupině, avšak zároveň v tom jistém okamžiku reprodukovat dojem odlišnosti a vymezování se vůči „jiným“. Brunet-Jailly (2005) zastává názor, že v případě hranic se jedná o produkty lidské činnosti, které jsou zakořeněny v rozličných etických tradicích, přičemž zmiňuje židovskou, křesťanskou, konfuciánskou, islámskou, a liberální etickou tradici.

Hranice tedy představují důležitý fenomén ovlivňující lidské chování v prostoru a čase. I z tohoto důvodu vyvolávají v dlouhodobé perspektivě pozornost řady badatelů, kteří se z počátku rekrutují z řad geografie, historie a ekonomie, postupem času taktéž z vědních oborů jako jsou antropologie, etnologie, politické vědy, právo, psychologie a další sociální vědy. Studium hranic můžeme v současnosti chápat jako interdisciplinární pole a dokonce i v geografii se nejedná pouze o zájem politické geografie, nýbrž jsou diskutovány ekonomickými, kulturními i regionálními geografii, byť často izolovaně, každou sub-disciplínou zvlášť (Paasi 2005).

V rámci geografie je problematika hranic tradičním předmětem studia zejména politické geografie. V rané fázi politicko-geografického studia hranic charakteristického jistou opisností a klasifikačními snahami se výzkum soustředil zejména na případové studie sporných území, hraničních změn, vývoje hranic, delimitace a demarkace enkláv a států, pobřežních hranic, hraničních sporů souvisejících se zdroji a konečně mezinárodních hranic (Minghi 1963). Hodnotí se pozitivní nebo negativní podstata hranic, což stojí v počátku debaty o jejich funkci. Následující vývoj reprezentovaný zejména prací Prescottta (1987) se vyznačoval kritikou zmíněných přístupů a snahou zkoumat funkce hranic a jejich vzájemný vztah s jednotlivými elementy krajiny případně snahou zkoumat propustnost hranic. Ištók (2004) pak uvádí ještě jeden tzv. geograficko-politologický přístup, kde mezi aspekty výzkumu hranic byla primární analýza vlivu hranic a jejich stability na stav mezinárodních vztahů. Zmíněné politicko-geografické přístupy nejsou cizí ani české geografii (Halás 2002; Baar, Rumpel, Šindler 1996).

V případě regionální geografie lze studovat problematiku hranic ve vazbě na vlastnosti regionu, proto zde mají ve srovnání s politickou geografii širší rozměr (Dokoupil 2004). Pojetí hranic v regionální geografii se pak vyvíjí v přímé korelaci s měnícím se pojetím regionů a způsoby jejich vymezování. Prvotní „objektivní“ chápání regionu, tedy regionu jako snadno a jasně vymezitelné jednotky, zejména s využitím ekonomických či politických faktorů, bylo v 80. letech 20. století diskusně obohaceno o „subjektivní“ přístupy k problematice regionů ve snaze o pochopení samotné podstaty regionů a jejich vývoje (Pred 1984, Paasi 1986).

V této souvislosti dochází k ustavení a následnému rozvoji konceptu regionu jako sociálně konstruované entity (Forsberg 2003). Badatelský zájem se zaměřuje na procesy formativního vzniku, reprodukce, transformace či zániku regionů (Chromý 2003). Zohledněny jsou těžko měřitelné fenomény: jaký význam přisuzují lidé regionu, který obývají (Knight 1982), metafory, jež regiony představují, a symbolika regionů (Paasi 2002) anebo sounáležitost s územím respektive regionální identita jejich obyvatel a její formativní konstituenty (Paasi 2003b). Zmíněné přístupy k regionům jsou nositeli jakéhosi subjektivního hodnocení. V českém prostředí si takto pojímaných regionů všiml Řehák (2000), který je nazýval regiony percepčními či mentálními, případně sdílenými

regiony žití, přičemž klíčovým je v tomto případě subjektivní aspekt stejně jako komunikace a moment sdílení.

V souvislosti s posunem v akademickém chápání regionů, ale i v souvislosti se změnami okolního světa, jako jsou např. globalizace, regionální integrace, informační společnost či změny politické mapy světa, dochází k posunu také v případě konceptualizace fenoménu hranic (Paasi 2005). Také na hranice je nahlíženo jako na sociální konstrukty (Häkli 2008), v rámci regionální geografie jsou mimo jiné zkoumány v souvislosti s regionálním povědomím obyvatel nebo s regionální identitou. Hranice je tedy považována za významný atribut regionální identity, protože bývá využívána jednak pro vytváření identity regionu z vnějšku obyvatelstvem žijícím mimo daný region a hlavně pak pro generování regionální identity zevnitř obyvatelstvem daného regionu. Významu hranic během procesu formování regionální identity obyvatel regionů na základě percepce území, identifikace s regionální komunitou a přisuzování zvláštního významu tomuto regionu ve srovnání s regiony ostatními a procesu institucionalizace regionu, což lze považovat za politický proces, si již v 80. letech 20. století všiml několikrát zmiňovaný Paasi (1986), který stanovil čtyři fáze těchto procesů:

- předpoklad teritoriálního tvaru regionu
- vývoj symbolického tvaru regionu
- vývoj regionálních institucí (institucionální tvar)
- ustavení regionu jako součásti regionálního systému.

Podstatou první etapy je samotné nabytí prostorového tvaru, kdy pozorujeme signifikantní jev v podobě delimitace hranic regionu. Tyto hranice však nemusíme striktně chápat jako politické linie, jejich průběh může být vymezován na základě fyzicko-geografických podmínek nebo etnických, náboženských či kulturních specifík. Vznik územní podoby regionu je proto podmínkou pro vytvoření prostorového povědomí místní populace. Zejména díky existenci hranice, která dodává těmto prostorovým představám konkrétní podobu, si rezidenti dichotomicky uvědomují vlastní svébytnost, specifičnost, jedinečnost v konfrontaci s „těmi druhými“ žijícími za touto hranicí.

Tato studie se pokouší o zhodnocení toho, zda zmíněné funkce mohou v současnosti představovat také vybrané hranice, které se však od sebe typologicky liší. V prvním případě se jedná o hranici reliktní (Chromý 2000) či lépe řečeno o její specifickou kategorii, hranici zemskou, což je typ hranice, který byl v české geografii již dříve podroben výzkumu, viz Toušek, Šich, Vašíček (1991). Příspěvkem hodnocená zemská hranice v minulosti s největší pravděpodobností představovala jistou limitu regionální identity obyvatel Jesenicka. Pravděpodobně velmi dobrá představa o průběhu hranice pomáhala generovat poměrně intenzivní spjatost rezidentů s regionem Jesenicka, jakožto součásti Slezska (Procházka 2007).

V druhém případě se jedná o hranici, jejíž podoba nikdy nezískala institucionální charakter. Jedná se o hranici představující vymezení jednoho z moravských kulturně-etnografických regionů. Tato hranice má spíše *fuzzy* podobu, její charakter je více zonální, nežli liniový. V české geografické produkci již byl tento typ hranice taktéž reflektován v publikaci Siwka (1999). Konstatovaná skutečnost, tedy neliniový charakter, však nebrání využití této hranice jako ukazatele dosahu regionální identity obyvatel Valašskokloboucka, viz Štika (2009).

Úlohu, jakou hodnocené hranice představují v populaci, je možno hodnotit pomocí analýzy úrovně povědomí o těchto hranicích. Jinak řečeno lze hodnotit subjektivní představy o zkoumaných entitách, jak je generují lidé žijící ve zkoumaných oblastech, tzn. na Jesenicku a Valašskokloboucku. Tyto subjektivní představy jsou výsledkem procesu, který můžeme označit jako percepcce.

Geografický výzkum percepcce navzdory ranému vstupu této problematiky do vědních oborů sice nikdy nepředstavoval jádro bádání sociální geografie, ovšem percepci geografického prostředí a jeho atributů je potřeba chápat jako důležité téma relevantní geografii (Siwek 2011). Mimo jiné i proto, že interdisciplinární zintenzivnění zájmu o tuto problematiku v 60. letech 20. století související s paradigmatickými posuny v tomto období (Bunting, Guelke 1979), prokazatelně ovlivnilo pozdější zaměření části kulturně-geografických výzkumů percepčními přístupy (Tuan 2003).

Gooledge a Stimson (1997) percepci chápou jako okamžité porozumění informace o okolním prostředí jedním anebo více smysly a také jako sekundární prostorovou informaci získanou z médií a z doslechu prostřednictvím komunikace s lidskými bytostmi. Alternativní definici nabízí Wills (2009, s. 202) píšící, že „...percepcce by měla být chápána v nejšířším smyslu, jednak jako bio-psychologická idiosynkrazie individuálního vnímání, zpracování informací a poznání a také jako záležitost kolektivních kulturních přesvědčení, hodnot a estetických soudů souvisejících s přírodním a lidmi vytvořeným prostředím“. V případě percepcce se tedy jedná o důsledek mentální aktivity, který vzniká na základě registrování aktuálních stimulů prostředí a umění imaginace. Představy, které jsou výsledkem tohoto procesu, jsou uloženy v lidské mysli a dle momentální potřeby jedince jsou vyvolávány nazpět. Právě okolnosti, za kterých vzniká potřeba použít představu, formují její aktuální podobu. Na kvalitu těchto představ mají také vliv různé faktory, mezi něž můžeme zařadit pohlaví, věk a s ním související osobní zkušenost, získané vzdělání, informace převzaté od lidí, s nimiž jsme v každodenním kontaktu, média nebo vztah k percipovanému objektu. Představu tedy nemůžeme chápat jako něco statického pevně uloženého v mysli, dochází k jejímu vývoji, transformaci. V rámci těchto proměn můžeme vymezit dva základní trendy. Prvním je zmenšování kvality obrazu například v důsledku zapomínání, ve druhém případě naopak dochází ke zpřesňování obrazů zejména díky potřebě jejich častého vyvolávání.

Jako vhodný nástroj k otestování kvality percepcce zkoumaných entit se autoři studie rozhodli použít koncept mentální mapy, což je fenomén v českém prostředí známý poměrně dlouhou dobu (Hynek, Hynková 1980; Hynek 1984). Prvně byl aplikován v rámci psychologie, posléze však byl využit díky své interdisciplinární povaze také v sociologii, kartografii a geografii (Lloyd 1989). Geografické pojetí konceptu nechtě reprezentuje názor již zmíněného Tuana (1975, s. 209), jenž chápe mentální mapu jako „speciální druh obrazu přímo souvisejícího se smyslovou zkušeností“. Autor dále konstatuje, že mentální mapa může geografovi sloužit jako kartografická reprezentace lidských postojů k různým místům (*places*). V českém prostředí se o vymezení pojmu mentální mapa pokusil např. Drbohlav (1991, s. 164), který ji definuje jako „grafické, kartografické nebo schematické vyjádření představ člověka o geografickém prostoru, nejčastěji o jeho kvalitě nebo uspořádání“. Mentální mapy můžeme chápat jako konstrukt vznikající na základě vnitřních psychických pochodů.

Podstatný vliv na podobu mentální mapy mají ovšem také externí vlivy (např. délka pobytu v místě, o němž si jedinec tvoří představu), které podrobují tento konstrukt složitému formování. Mentální mapy jsou důležité vzhledem ke svým funkcím. Nejdůležitější z nich je zjevně skutečnost, že mentální mapy slouží jako zdroje informací pro rozhodovací (*decision-making*) procesy, jejichž výsledkem je prostorové chování lidí v rámci okolního prostředí (Lloyd 1989). Dále můžeme mentální mapy chápat jako určité paměťové zařízení, jež lidem umožňuje běžnou mentální praxi podporující sebejistotu v následných fyzických jednáních (Tuan 1975). V neposlední řadě je jejich další funkcí schopnost koncentrovat geografické znalosti. Stejně jako reálné mapy jsou prostředkem strukturace a uchování znalosti v paměti, jedná se o prostředek k organizování prostorových dat.

Právě posledně jmenovaná funkce činí z mentální mapy vhodnou metodu pro zhodnocení představy hranice v mysli obyvatelstva Jesenicka a Valašskokloboucka. Tuto volbu navíc podporuje jeden z atributů mentální mapy, a to její grafická podoba, její vizualizace. Graficky přenesené představy o prostoru nebo o představách týkajících se konkrétních entit, které jsou součástí určitého prostoru, se již dají analyzovat. V případě relativně specifické entity, jakou je hranice, se jedná o záležitost poměrně komplikovanou, nicméně realizovatelnou. V českém prostředí představuje analýza konkrétní hranice využitím mentální mapy takřka neexistující metodu, výjimku představuje snad jen Semian (2012) pokoušející se evaluovat prostorové vymezení regionu (Český ráj) a jeho volných hranic.

Využití mentální mapy jako komponenty metodického aparátu je v českém geografickém výzkumu doposud relativně sporadickou záležitostí i v případě výzkumu jiných prostorových fenoménů, a to navzdory tomu, že možnosti uplatnění mentálních map prezentoval již Drbohlav (1991) a vzájemný vztah mentálních map a mentálních prostorových představ podrobil hodnocení Voženílek (1997). Využití mentálních map se tedy pojí hlavně s pracemi Siwka (1988) zaměřujícími se o atraktivitu regionů tehdejšího Československa, dále Siwka a Kaňoka (2000) hodnotící slezskou identitu a Siwka a Bogdové (2007) zkoumajících identity kulturně-historických regionů Česka.

3. Data a metody jejich zpracování

Pro potřeby pořízení dostatečného množství dat, na základě kterých by se dala odvodit kvalita percepce zkoumaných hranic populacemi zájmových území, byla provedena dvě dotazníková šetření, která jsou detailněji představena v následující kapitole. Aplikovány byly dvě verze dotazníku, který byl primárně zaměřen na otázky reflektující parciální aspekty regionální identity rezidentů. Dotazník taktéž obsahoval výřez mapy obsahující základní hydrologické a geomorfologické reálie, sídelní strukturu a dopravně-komunikační síť. Právě použití dvou rozdílných mapových polí představovalo hlavní diferenci mezi dotazníky použitými na Jesenicku a těmi použitými na Valašskokloboucku. Do těchto mapových polí pak dotazovaní jedinci zakreslovali svoji představu o průběhu zemské hranice mezi Moravou a Slezskem respektive průběh hranice moravského Valaška.

Na Jesenícku byla příslušnost konkrétního bodu mapového pole k daným historickým zemím určena na základě toho, zda byl tento bod považován nadpoloviční většinou respondentů za součást Moravy či Slezska. Na Valašskokloboucku byl pak analogicky konkrétní bod mapového pole přiřčen moravskému Valašsku nebo oblasti mimo něj. Lze tedy konstatovat, že delimitace výsledných hranic byla provedena na základě mediánových hodnot souborů analyzovaných dotazníků.

Pojem medián je všeobecně známá statistická charakteristika odpovídající hodnotě, která dělí sledovaný soubor na dvě stejně velké části. Význam mediánu nicméně spočívá i v jeho variabilní formě tzn., že nemusí mít pouze numerický charakter. V této formě jej zná i geografie a vymežován bývá využitím centrografické metody. Centrografie je statistická metoda deskriptivního charakteru užívaná pro měření a prostorové vymežování různých (i vážených) průměrných či středních hodnot sledovaného souboru nebo pro prostorové vymezení rozptylu jeho hodnot. Kellerman (1981, s. 25) chápe centrografii jako „významný nástroj deskripce a analýzy dat uplatnitelný ve všech dílčích disciplínách geografie“. Potenciál metody centrografie pro potřeby studia mentálního mapování hodnotil Ebdon (1977), který se s využitím vymežování tzv. průměrných bodů (*mean centres*) a elips rozptylu (*ellipses of dispersion*) pokoušel o analýzu výsledků zakreslených mentálních prostorových představ studentů University of Nottingham.

Jak již bylo zmíněno, nejčastěji se centrografické techniky využívá pro konstrukci průměrného bodu (*mean centre*) nebo středního bodu (*median centre*), který se občasné označuje v tomto případě poněkud zavádějícím termínem těžiště. Tyto dva ukazatele však charakterizují celý soubor geografických rozmanitostí jediným bodem a soubor tak zbavují části vlastní geografické povahy. Vzhledem ke sledovanému jevu, tedy hranicím, které mají liniový charakter, nedošlo k omezení spočívajícím v konstrukci středního bodu, naopak bylo zvoleno vhodnější pojetí tvorby mediánu konstrukcí křivky.

Pro účely zpracování mentálních map, respektive hranic na nich zaznamenaných, jejich analýzy a následné syntetické vizualizace výsledků se jako nejvhodnější jevílo prostředí geografického informačního systému (GIS). Využití výkonné výpočetní techniky při použití centrografických metod totiž v mnohém zjednodušuje a zrychluje postup práce a zpřesňuje její výsledky. Skenovaná mapová pole byla tedy v podobě určité databáze snímků nahrána do prostředí GIS, kde následně došlo k jejich usazení do souřadnicového systému, a hranice zaznamenané respondenty byly dále digitalizovány do formátu vektorových liniových vrstev. Již dříve předpřipravená vektorová polygonová vrstva (tvořená jedním polygonem), totožná s vymezením mapového pole daného respondentům k zakreslení hranice, byla pro každý dotazník rozdělena dle zaznamenané hranice na jakési sub-polygony. Tímto postupem vzniklo 420 nových polygonových vrstev v případě Jesenícka a 276 v případě Valašskokloboucka. Ty byly využity v další fázi celkového zpracování, přičemž téměř každá byla tvořena minimálně dvěma dílčími polygony. Těmto polygonům byla patřičnými úpravami atributové tabulky přiřazena informace, zda se dle příslušného respondenta jedná o Moravu/Slezsko respektive moravské Valaško / oblast mimo moravské Valaško. Následující krok spočíval v konverzi polygonových vrstev na vrstvy rastrové, přičemž zvolená velikost pixelu, která v realitě odpovídala čtverci o rozměrech

50×50 metrů, byla zárukou dostatečné podrobnosti dalšího postupu. Rastrové vrstvy byly následně metodou superpozice sečteny (součet hodnot pixelů ležících v přímé vertikální posloupnosti), čímž vznikla nová rastrová vrstva.

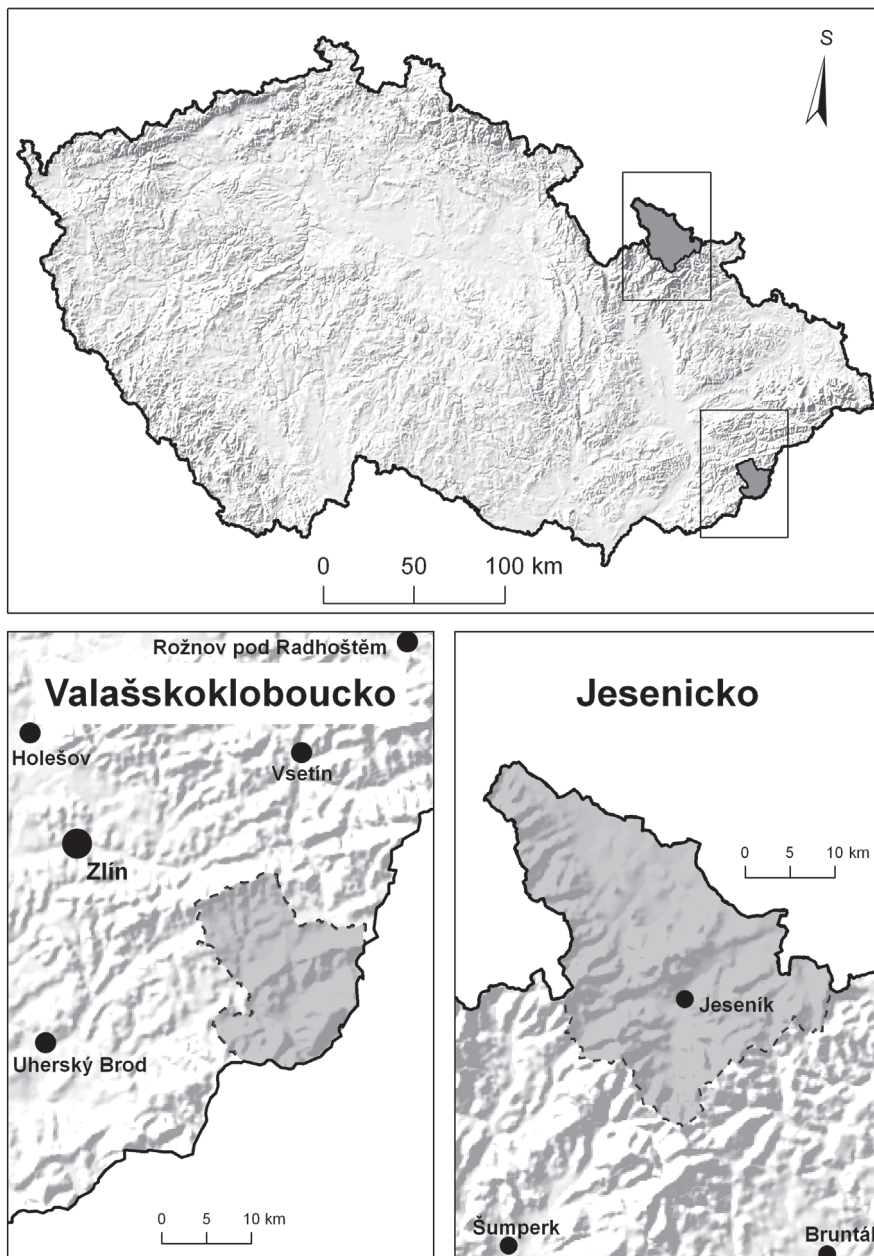
Pixely nesoucí stejnou sečtenou hodnotu se logicky nacházely ve shlucích, jejichž výskyt měl liniový charakter, jinými slovy řečeno, tyto shluky se vyskytovaly v určitých pásmech. Podle hodnoty mediánu sledovaného souboru (zakreslené mentální obrazy hraniční linie) pak lze u každého jednotlivého pixelu konstatovat, zda se jedná o Moravu či Slezsko respektive moravské Valašsko či oblast mimo něj – tzn., zda daný pixel zařadila nadpoloviční většina tázaných na Moravu / do Slezska respektive k moravskému Valašsku / oblasti mimo něj. K samotné extrakci hraniční linie byla opět využita jedna z centrografických metod, konkrétně výpočet geometrických středů polygonů, tzv. centroidů ve vrstvě, která vznikla konverzí shluků pixelů nesoucích hodnotu mediánu z rastrové podoby do podoby vektorové. Vzhledem k charakteristice centroidů tedy vznikla nová bodová vektorová vrstva znázorňující geometrické středy výše uvedených polygonů. Z prostorové posloupnosti těchto bodů poté propojením vznikla linie reprezentující žádanou hranici dvou územních celků.

4. Vymezení zájmových území a základní charakteristika respondentů

Termíny Jesenicko a Valašskokloboucko můžeme vnímat jako prostorově neexaktní toponyma, a to z několika příčin. Tu první můžeme spatřovat v objektivním historicko-administrativním vývoji oblasti, v jehož důsledku docházelo ke změnám v administrativním vymezení těchto území. Ve druhém případě se jedná o skutečnost subjektivního přisuzování územního rozsahu regionu jednotlivci, které se může případ od případu lišit, jinými slovy řečeno se jedná o již zhodnocenou problematiku sociální konstrukce.

Tento text si neklade za cíl nezpochybnitelně vyřešit prostorové vymezení Jesenicka a Valašskokloboucka, a proto pro potřebu zpracování této studie bylo použito aktuální administrativní vymezení platné v době terénního šetření konaného v roce 2009 resp. 2011. Valašskokloboucko je v něm de facto ztotožněno se správním obvodem obce s rozšířenou působností (dále ORP) Valašské Klobouky a obdobně Jesenicko bylo vymezeno jako správní obvod ORP Jeseník. Zkoumané regiony v podobě, v jaké byly využity pro potřeby tohoto příspěvku, jsou znázorněny na obrázku 1.

Pořízení potřebných dat proběhlo formou dotazníkového šetření. Součástí dotazníků byly i výše představené mapové výřezy. Vybraní obyvatelé zájmových území byli autory příspěvku požádáni o zakreslení jejich představ ohledně průběhu hodnocených entit. Konkrétní formulace žádostí měly následující podobu: „v přiloženém mapovém výřezu, prosím, zakreslete průběh historické hranice Moravy a Slezska tak, jak ji vnímáte“ (Jesenicko), respektive „v přiloženém mapovém výřezu, prosím, zakreslete Vaši představu o průběhu hranice mezi Valašskem a zbytkem území (Valašskokloboucko). Na území správního obvodu ORP Jeseník bylo terénní šetření realizováno v průběhu května roku 2009, na území správního obvodu ORP Valašské Klobouky byl terénní výzkum realizován později v období od května do srpna roku 2011. Respektován byl požadavek na

Obr. 1 – Vymezení zkoumaných území. Zdroje: ArcČR 500 verze 2.0a; vlastní zpracování.

prostorovou reprezentativnost, tzn., že mezi dotazovanými se objevili zástupci všech obcí administrativně spadajících pod ORP Valašské Klobouky. Na Jesenicku nebyli zejména z logistických příčin do šetření zahrnuti obyvatelé tří marginálních obcí v okolí města Javorník včetně obyvatel tohoto města.

Tab. 1 – Vybrané struktury dotazovaných osob (vyjádřeno v %)

Část života stráveného v zájmovém území							
rodáci	<u>Jesenicko</u>			rodáci	<u>Valaškokloboucko</u>		
	větší část života	menší část života	žijící krátce		větší část života	menší část života	žijící krátce
45,5	33,5	14,0	7,0	59,4	27,5	10,9	2,2
Věk							
	<u>Jesenicko</u>				<u>Valaškokloboucko</u>		
	15–24 let	25–34 let	35–44 let		45–54 let	55–64 let	65+ let
21,6	14,3	16,9	14,6	22,1	15,2	17,7	20,0
			18,9				11,6
			13,7				13,4
Vzdělání							
	<u>Jesenicko</u>				<u>Valaškokloboucko</u>		
	základní	střední	střední s maturitou		základní	střední	střední s maturitou
			19,6				22,5
			37,2				35,5
			31,9				28,6
			11,3				13,4
Pohlaví							
	<u>Jesenicko</u>				<u>Valaškokloboucko</u>		
	muži	ženy			muži	ženy	
			50,8				44,2
			49,2				55,8

Zdroj: terénní šetření; vlastní zpracování

Celkově bylo zmíněnými akcemi dotázáno 696 respondentů. Z této sumy se ve 420 případech jednalo o respondenty, jejichž místo trvalého bydliště se v době šetření nacházelo na území správního obvodu ORP Jeseník. Tato hodnota je rovna 1,02% podílu celkové populace (41 318), která se nacházela na Jesenicku k prvnímu červenci roku 2009 (ČSÚ 2010). Ve zbylých 276 případech se jednalo o respondenty, jejichž místo trvalého bydliště bylo v době šetření součástí správního obvodu ORP Valašské Klobouky. Vyjádřeno proporčně se jedná o 1,17 % veškeré populace (23 656), která se na Valaškokloboucku nacházela k prvnímu červenci roku 2011 (ČSÚ 2012).

Dotazovaní obyvatelé byli následně strukturováni dle čtyř zvolených kategorií, a to na základě identifikátorů, které byly součástí jednotlivých dotazníků. Identifikátory generující výslednou podobu struktury byly následující: pohlaví, věk, dosažené vzdělání a rodáctví resp. délka období, po které dotazovaný trvale bydlí v některé z obcí konkrétního zájmového území. Výsledná struktura dotazovaných rezidentů je prezentována v tabulce 1.

Úroveň shody struktury šetřeného vzorku populace dle uvedených kategorií se stejně podmíněnými strukturami obyvatel žijících na Jesenicku a Valaškokloboucku v době, jež přibližně odpovídala termínu šetření, byla ověřena s využitím statistické metody χ^2 testu. Výsledné poznatky jsou uvedeny v tabulce 2.

Aplikovaný χ^2 test prokázal na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ soulad dotazovaného souboru respondentů z Jesenicka a Valaškokloboucka s celkovými

Tab. 2 – Výsledky χ^2 testu shody analyzovaných struktur respondentů se strukturami celkových populací zkoumaných území

	Hodnota kritéria	Kritická hodnota	Struktura respondentů odpovídá	Hodnota kritéria	Kritická hodnota	Struktura respondentů odpovídá
	<i>Jesenicko</i>			<i>Valašskokloboucko</i>		
Struktura dle pohlaví	0,16	χ^2 (0,05;1) 3,84	ano	3,67	χ^2 (0,05;1) 3,84	ano
Věková struktura	11,05	χ^2 (0,05;5) 11,07	ano	10,82	χ^2 (0,05;5) 11,07	ano
Vzdělanostní struktura	32,04	χ^2 (0,05;3) 7,81	ne	61,43	χ^2 (0,05;3) 7,81	ne
Struktura dle rodáctví	1,12	χ^2 (0,05;1) 3,84	ano	3,36	χ^2 (0,05;1) 3,84	ano

Zdroj: ČSÚ (2003a, 2003b, 2003c, 2010, 2011); terénní šetření; vlastní zpracování

populacemi těchto regionů v případě struktury dle pohlaví, dále věku a rodáctví. Na druhou stranu došlo k odhalení poměrně velkého nesouladu vzdělanostních struktur v případě obou zájmových území, na což poukazuje významné překročení kritické hodnoty výslednou hodnotou kritéria, zejména pak v případě respondentů z Valašskokloboucka. Hlavní příčina, která stojí v pozadí zjištěného nepoměru, spočívá v nadprůměrně vysokém podílu vysokoškolsky vzdělaných (Jesenicko 11,3 %; Valašskokloboucko 13,4 %) mezi tázanými obyvateli. Lze tedy konstatovat, že v případě kvantitativní struktury respondentů a kvalitativního charakteru jejich vybraných struktur představuje vybraná populační skupina respondentů dostatečně reprezentativní vzorek celkové populace Jesenicka a Valašskokloboucka s jedinou výjimkou, a to v případě vzdělanostní struktury dotazovaných rezidentů.

5. Výsledky provedené analýzy

Analýza souboru mentálních map, která byla popsána ve třetí kapitole, prokázala rozdílný charakter výsledků lišících se navzájem mezi respondenty na Jesenicku a Valašskokloboucko. Následující řádky představí čtenáři nejpodstatnější zjištěné poznatky vycházející z realizované analýzy.

5.1. Jesenicko

Z šetření realizovaného na Jesenicku vyplývá poměrně slabá percepce zemské hranice Moravy a Slezska většiny reprezentativní skupiny zdejších rezidentů. Představy této skupiny populace o poloze zemské hranice Moravy a Slezska, se příliš neshodují s jejím skutečným průběhem. Jestliže se zaměříme na výslednou představu všech respondentů, zjistíme, že jimi percipovaný

obraz hranice byl situován v přibližně stejném směru (severozápad–jihovýchod) jako reálná reliktní hranice, nicméně samotná prostorová lokalizace skutečné entity a jejího obrazu se výrazně lišila.

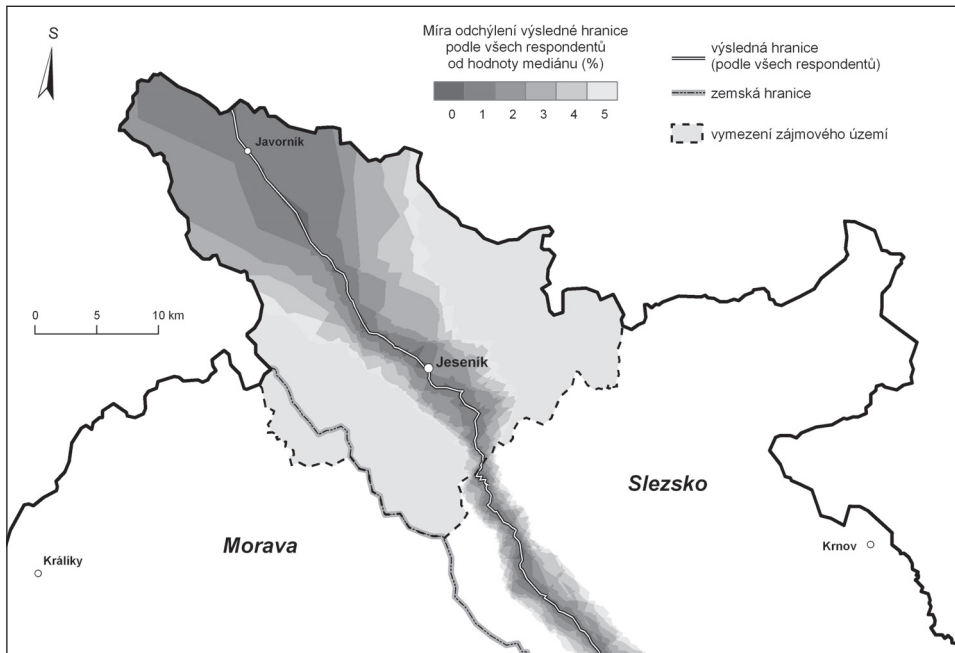
V celém svém průběhu je totiž mentální představa hranice poměrně značně posunuta směrem do hloubky území Slezska, díky tomu má percipovaný obraz Slezska menší rozsah, než tomu je ve skutečnosti. Popsaná tendence je daleko výraznější v severní části mapového pole v komparaci s jeho jižní částí. Výsledný obraz hranice je taktéž nekorektně zasazen mimo vrcholové partie jesenického pohoří. Ačkoliv je v tomto případě hodnocená reliktní hranice vázána na zmíněnou bariéru fyzicko-geografické podstaty, která poměrně ostře vymezuje Jesenicko z jihu, výsledný obraz hranice procházel oblastmi s nízkou nadmořskou výškou nacházejících se severně od tohoto výrazného masivu. Vzájemná souvislost pohoří a hodnocené hranice tudíž nedopomohla přesnosti percipovaného obrazu této hranice. Musíme ovšem připustit, že roli mohla sehrát i nezkušenost některých respondentů s prací s mapou. I když bylo horské pásmo v mapě patrné, je možné, že jej část respondentů nezaregistrovala.

Co se týká samotného centra regionu, města Jeseník, tak to bylo mentálním obrazem hranice doslova protnuto, respondenti se s největší pravděpodobností nepokoušeli jednoznačně reflektovat polohu města vůči hranici. Na druhou stranu skutečnost, že se města na administrativní hranici zpravidla nenachází, je pravděpodobně mezi laiky velmi málo známá. Překvapivým se jeví zjištění, že ani jediný respondent se nepokusil zakreslit linii, jež by vymezovala osoblažskou moravskou enklávu, jejíž genezi a vymezení podrobně zhodnotil Trávníček (1966).

Zjištěný rozptyl obrazů hranice zakreslovaný vybranými rezidenty Jesenicka byl poměrně výrazný. Tyto diference se nejvíce projeví v severozápadní části zkoumaného území, kde byla v tomto ohledu prokázána největší nejistota dotazovaných. Naopak vyšší jistotu prokazovali respondenti při zakreslování průběhu hranice v její jižní části. Jedná se o jev poměrně paradoxní, dotazovaní se totiž dokázali lépe shodnout na průběhu percipované hranice mimo šetřený region, zatímco průběh percipované hranice na Jesenicku a blízkém okolí je mnohem více nejednoznačný (viz obr 2).

Obecně slabou percepci zemské hranice lze částečně vysvětlit jejím administrativním zánikem už v roce 1928. Dále ji lze dle našeho názoru do jisté míry interpretovat pomocí specifík regionálního vývoje Slezska, jehož je Jesenicko součástí. Roku 1949 ztrácí Slezsko svoji administrativní roli a pohledem Paasiho (1986) teorie postupně mizí z regionálního povědomí, je deinstitucionalizován v důsledku vzniku menších administrativních jednotek a přichází o svůj nejdůležitější symbol, název (Siwek, Kaňok 2000). Tímto vývojem je přirozeně oslabován i prostorový tvar regionu (včetně jeho hranic), resp. představ o něm. Celý proces je pak zřejmě umocněn teprve krátkou přítomností nových osídlenců na Jesenicku, kteří v době administrativní reformy (1949) nemohli být dostatečnými nositeli regionální identity.

Parciální analýzy mentálních map prokázaly podstatné rozdíly mezi jednotlivými strukturami dotazovaných lidí. Analýza poměrně přesvědčivě poukázala na skutečnost, že na kvalitu obrazu hodnoceného prvku má prokazatelně vliv dosažené vzdělání. Z hodnocených kategorií nejlépe dopadli vysokoškolsky

Obr. 2 – Jesenicko: výsledný mentální obraz zkoumané hranice dle všech respondentů. Zdroje: Siwek, Kaňok (2000), terénní šetření (2009), vlastní zpracování.

vzdělání lidí. Jejich percepce vytváří představu, která se objektivní hranici blíží nejvíce ze všech strukturálních sub-kategorií. V případě respondentů se základním a středním vzděláním se průběh subjektivně vnímaných výsledných obrazů příliš neliší, společným rysem se pro tyto kategorie respondentů stalo obdobně velmi nepřesné deklarování obrazu hranice.

Co se týká věkové struktury respondentů, pak ze všech hodnocených kategorií můžeme označit populaci ve věku 45 až 54 let za nositele nejpresnějšího obrazu průběhu hranice. Reálnému průběhu hranice se mírně blíží i představy nejstarších respondentů. Nejméně věrohodnou představu reprodukovaly nejmladší složky mezi respondenty, řekněme vnuci a vnučky generace, která se na Jesenicku ocitla po skončení války. V jejich případě pozorujeme výraznou deformaci představy o poloze hodnocené hranice. S opatrností se zde můžeme domnívat, že se částečně jedná o důsledek nedostatečného mezigeneračního přenosu informací, které mezi mladými pozitivně stimulují prostorové představy o jejich „žitém“ regionu.

V případě analýzy struktury respondentů dle délky jejich pobytu v místě trvalého bydliště na Jesenicku byla překvapivě zjištěna nepřesnější představa hranice v případě lidí, kteří deklarovali pobyt v obci trvalého bydliště teprve krátkou část svého života. Respondenti deklarující tento pobyt po menší část svého života a taktéž respondenti, kteří jej deklarovali po větší část svého života, zaznamenali deformovaný mentální obraz hranice, jeho průběh se v obou případech výrazně odchyloval od reálné hranice. Paradoxně nejméně odpovídala objektivní skutečnosti představa rodáků. V jejich případě panoval mezi autory

textu předpoklad o daleko přesnějším mentálním obrazu hranice. Vzhledem k tomu, že podíl rodáků na úhrnném počtu respondentů činil na Jesenícku více než 45 %, jejich malá přesnost percepce výrazně ovlivnila výsledný obraz.

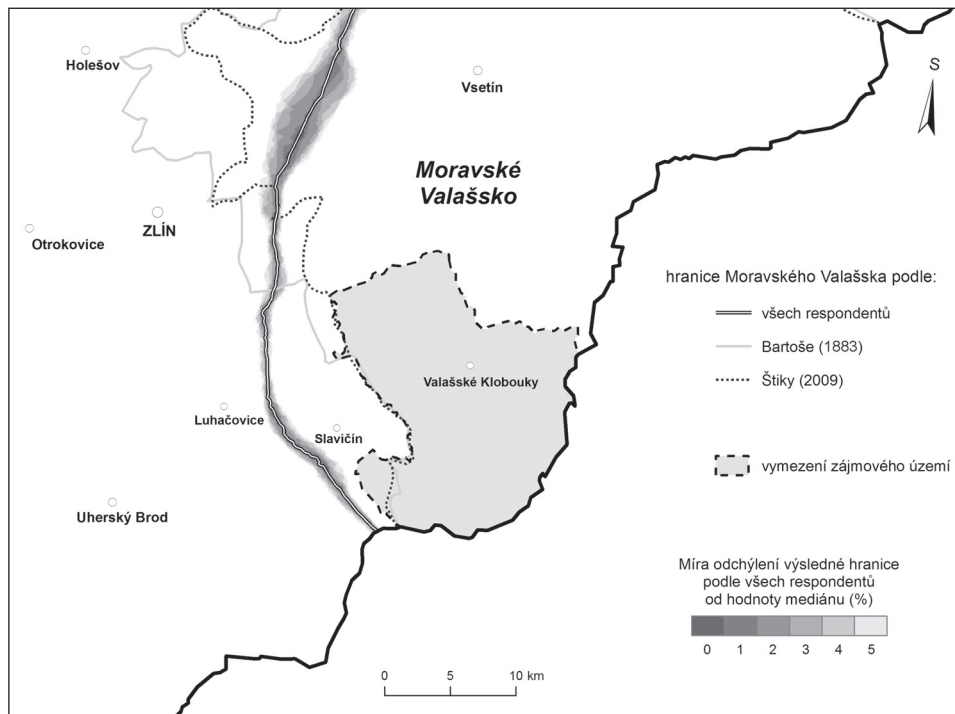
Existence diference byla taktéž zjištěna v percepci mužů a žen. Lze konstatovat, že představa o průběhu hodnocené hranice je přesnější v případě mužů. Mužská představa hranice se nachází severněji od reálné hranice, přičemž její průběh je orientován obdobně ze severozápadu na jihovýchod. Mentální obraz žen je situován v přibližném směru od severu k jihu, čímž dochází k výraznějšímu vychýlení od reálné hranice.

5.2. Valašsko Kloboucko

Analýza mentálních map dotazovaných rezidentů Valašskokloboucka přinesla poznatek o relativně velké míře shody jejich mentálních obrazů hranice moravského Valašska, a to navzdory jejímu zonálnímu charakteru. Takřka v celém průběhu hranice máme možnost sledovat poměrně „ostrý“ průběh hranice, největší rozptyl zakreslovaných linií je jasně patrný v severní části výsledného obrazu. Největší nejistotu respondenti projevili v oblasti nacházející se zhruba mezi Slušovicemi a Hošťálkovou, severněji od této obce získává výsledný obraz opět užší kontury, viz obrázek 3. Nastíněná skutečnost se jeví jako logická, protože více rozostřená severní část se na rozdíl od jižní části výsledného obrazu nachází ve větší vzdálenosti od zájmového regionu. Svou roli bezesporu hraje také skutečnost, že hranice ve své jižní části odděluje zájmové území od tradičního etnografického regionu Slovácka (Siwek, Bogdová 2007), který je patrně dobře vnímán i v obcích Valašskokloboucka (Hubáčková 2006).

Základní průběh mentálního obrazu hranice by se dal charakterizovat následujícím způsobem. Ve své nejjižnější části průběh mentálního obrazu de facto kopíruje hranici mezi zlínským a uherskohradištským okresem, dále pokračuje směrem k obci Petrůvka a odtud severním směrem k obci Zádveřice-Raková. Zde se obraz hranice stáčí a severovýchodním směrem se blíží k již zmiňované obci Hošťálková. Samotná poloha výsledného mentálního obrazu je tedy kompletně situována západně respektive severozápadně od zájmového území, které není touto linií protnuto ani v jednom místě. Toto zjištění může indikovat skutečnost povědomí respondovaného vzorku obyvatel správního obvodu ORP Valašské Klobouky o příslušnosti této územní jednotky k regionu moravského Valašska.

Zde se nabízí možnost prezentovat zmíněné poznatky v kontextu předchozích prací věnovaných moravskému Valašsku. Tato oblast, stejně tak jako její hranice, budila pozornost badatelů z dlouhodobé časové perspektivy. Již v 19. století došlo k vydání faktografických prací týkajících se moravského Valašska (Wolny 1835) anebo ambicióznějších pokusů o vymezení jeho hranic, což je případ Bartoše (1883), který ve své snaze využil nejen objektivních ukazatelů (dialekt, charakter lidové kultury), ale pracoval již také s konceptem názoru obyvatel. Tento koncept, tedy využití názorů populace východní Moravy, využil v 60. a 70. letech 20. století Štika (2009), který v tomto období realizoval rozsáhlý výzkum, jehož dílčím cílem bylo územní vymezení moravského Valašska. Vzhledem k faktu, že byl tento výzkum zaměřen na starší věkové kategorie,

Obr. 3 – Valašskokloboucko: výsledný mentální obraz zkoumané hranice dle všech respondentů. Zdroje: Bartoš (1883), Štika (2009); terénní šetření (2011), vlastní zpracování.

většina respondentů, dle autora, vypovídala o situaci na počátku 20. století. Poznatky vyplývající z naší analýzy lze tedy určitým způsobem porovnat s představami starými více než 100 let.

Pokud bychom tedy měli porovnat výsledky, poznatky by byly následující: jižní průběh mentálního obrazu současných respondentů je situován západněji, severní průběh naopak východněji ve srovnání s výstupy zmíněných autorů. Jinými slovy řečeno, tato odchylka poukazuje na pravděpodobně širší územní vymezení moravského Valašska vnímaného současnými respondenty v jižní části mentálního obrazu hranice (východně od hranice je na rozdíl od závěrů zmíněných autorů umístěno město Slavičín a jeho bezprostřední zázemí), naopak ve své severní části může mentální obraz hranice vypovídat o zdejším užším pojetí moravského Valašska mezi respondenty na Valašskokloboucku. To se projevuje hlavně vyčleněním několika obcí nacházejících se v Hostýnských vrších v čele s Rusavou, která je považována za nejzápadnější valašskou obec, mimo oblast moravského Valašska.

Co se týká dílčích mentálních obrazů jednotlivých struktur valašskoklobouckých respondentů, lze konstatovat nízkou míru deviace těchto obrazů. Největší odchylka od zjištěného mentálního obrazu všech respondentů byla zjištěna u skupiny lidí, která deklarovala, že bydlí v některé z obcí zájmového území teprve krátce. Tato odchylka však nebyla příliš výrazná. Projevovала se tím, že v jižní části mapového pole byl výsledný obraz hranice této dílčí skupiny

situován ve srovnání s celkovým průměrem východněji a v jeho severní části naopak západněji. Obdobný průběh v severní části mapového pole byl zjištěn u sub-kategorie respondentů ve věku 55 až 64 let. Ti percipovali průběh hranice nejzápadněji až k zmiňované obci Rusava.

V případě ostatních dílčích kategorií zjištěné výsledky velmi úzce korepondovaly s výslednou představou celého vzorku obyvatel. Hodnotit největší podobnost jednotlivých dílčích kategorií s obrazem celku tedy nemá smysl. Zajímavějším se jeví poznatek průběhu dílčích mentálních obrazů hranice v jižní části mapového pole. Pouze v případě tří z dílčích kategorií – populace se základním vzděláním, lidé žijící na zkoumaném území menší část života a lidé žijící zde pouze krátce – byl prokázán percipovaný průběh hranice, který zasahoval do zájmového území. Jednalo se však vždy pouze o marginální zásah do jihozápadního cípu území (katastry obcí Jestřábí, Rokytnice a Štítná nad Vláří-Popov). V konečném důsledku tedy můžeme konstatovat, že hranice je v případě všech dílčích zkoumaných struktur vnímána západně od Valašsko-kloboucka. Tento poznatek jen podporuje již vyřčenou domněnku o povědomí obyvatelstva zájmového regionu o jeho příslušnosti k moravskému Valašsku. Zřejmě se zde projevil i pozitivní vliv teritoriálních symbolů, které jsou generovány především aktéry (regionální decisní sféra, vzdělávací instituce, média aj.) působícími na poli reprodukce či transformace identit, pro potřeby vytváření symbolického tvaru regionu. Ten je zde ve smyslu Valaškokloboucko jako součást moravského Valašska, zdá se, silněji etablován než symbolický tvar Jesenicka ve smyslu Jesenicko jako součást Slezska.

6. Závěr

Hlavním cílem příspěvku bylo zhodnocení toho, jak jsou představené hranice ukotveny v mysli obyvatelstva dvou regionů s rozdílným a do jisté míry i specifickým historickým vývojem. Cíle dílčí byly vytyčeny ve dvou rovinách. V první rovině se jednalo o otestování vhodnosti aplikované metody pro hodnocení percepce hranic. Druhá rovina spočívala ve zhodnocení diferencí kvality vnímání hodnocené entity v rámci různých struktur (pohlaví, vzdělání, rodáctví, věk) populací Jesenicka a Valaškokloboucka a jejich vzájemné porovnání.

Ve snaze o úspěšné naplnění těchto cílů bylo realizováno poměrně rozsáhlé terénní šetření, během kterého byla získána data. Z jejich následné analýzy vyplynuly následující poznatky. Na Jesenicku byl prokázán velmi rozostřený výsledný obraz zemské hranice. Vnímání průběhu se navzdory vyšší proporci vysokoškoláků mezi respondenty výrazně lišilo od objektivní skutečnosti. Fakt má několik příčin. První z nich bude pravděpodobně reliktní charakter hranice, která byla své administrativní funkce zbavena již v roce 1928. Na druhou stranu podstatná část této reliktní hranice představuje administrativní hranici v transformované podobě, a to jako hranice okresu Jeseník i správního obvodu ORP Jeseník. Za druhé může být poměrně nepřesná představa hranice důsledkem špatné geografické znalosti regionu Jesenicka jeho obyvateli. Třetím důvodem může být fakt, že hranici není současnou populací Jesenicka připisován příliš velký význam, což ostatně implicitně vyplynulo během rozhovorů s respondenty vedených v průběhu terénního šetření.

V případě Valašskokloboucka byl zjištěn výrazně odlišný stav. Ačkoliv zde hodnocená hranice kulturního regionu nikdy nenabyla administrativní funkce a její charakter je tudíž spíše zonální, výsledný vnímaný obraz byl velmi ostrý, zejména v blízkosti Valašskokloboucka, kde pravděpodobně sehrává roli i blízká přítomnost sousední etnografické oblasti Slovácka. Zdá se tedy, že zde hodnocená hranice má pro místní populaci poměrně velký význam, což lze argumentačně podpořit i poměrně vysokou ochotou respondentů hranici vůbec zakreslovat a v mnoha případech i jistou fascinací touto činností. Samotný průběh vnímané hranice se ve srovnání se situací z počátku 20. století příliš nemění, současný mentální obraz je situován v oblasti Valašskokloboucka více na západ, výsledný průběh mentálního obrazu v celém svém průběhu Valašskokloboucko neprotíná.

V reakci na výzkumný problém tedy můžeme konstatovat, že pozice, kterou hodnocená zemská hranice zastává jakožto eventuelní konstituent regionální identity obyvatel Jesenicka, se jeví jako velmi slabá. Naopak role hodnocené kulturní hranice v myslích obyvatel Valašskokloboucka se jeví jako silná. Zdá se, že se jedná o dlouhodobě „žitou“ hranici, která pomáhá místní populaci uvědomovat si, kam patří.

V souvislosti se snahou zodpovědět výzkumné otázky, si dovoluujeme konstatovat, že pro vymezení svého regionu – pokud vůbec – používá současná populace Jesenicka zřejmě hranice jiné. Tyto hranice pak vymezují deformovaný dosah regionální identity těchto obyvatel ve srovnání s pravděpodobným dosahem regionální identity obyvatelstva, které bylo z Jesenicka vysídleno. V případě druhého zájmového území si dovoluujeme tvrdit, že dosah regionální identity obyvatel Valašskokloboucka je poměrně jasně delimitován, svůj region s největší pravděpodobností chápou jako součást moravského Valašska. Analýzou výsledků strukturovaných dle vybraných socio-demografických ukazatelů bylo zjištěno, že tyto ukazatele sehrály výraznější diferenciací roli pouze na Jesenicku, kde pozitivně na přesnost obrazu působilo především dosažené vysokoškolské vzdělání, starší věk a překvapivě i krátká doba pobytu v zájmovém území. Na Valašskokloboucku nebyly diference obrazů jednotlivých kategorií zjištěny s výjimkou respondentů, kteří deklarovali krátkou dobu pobytu v tomto zájmovém území.

Závěrem bychom rádi stručně zhodnotili funkčnost aplikované metody, která byla použita pro analýzu získaných dat. Metoda se ukázala jako životaschopná pro potřeby mapování prostorových představ lidí o tak specifických entitách, jako jsou hranice. Metoda se osvědčila během hodnocení obrazů obou dvou typologicky rozdílných hranic. Z tohoto důvodu se domníváme, že by mohla být využitelná i pro analýzu percepce dalších typů hranic, stejně tak jako pro analýzu percepce celkového teritoriálního tvaru regionů, případně jejich jádrových, okrajových či přechodných částí.

Zobecnění stávajících výsledků, k nimž tento příspěvek dospěl, by prozatím nebylo zřejmě zcela patřičné. Podařilo se prokázat zcela rozdílný charakter percepce hodnocených hranic a s velkou pravděpodobností i rozdílný charakter rolí, které tyto hranice hrají v kontextu dosahu regionálních identit obyvatel dvou lišících se regionů. Tato skutečnost je do značné míry je v souladu s typologií regionů Česka (Chromý, Kučerová, Kučera 2009), kde Jesenicko náleží k oblastem „se ztracenou identitou“ a Valašskokloboucko k oblastem

s tradičním regionálním vědomím. Avšak vzhledem k rozšíření současných poznatků by bylo určitě prospěšné provést další obdobné výzkumy v regionech s obdobným historickým vývojem. Teprve poté by formulace obecnější platnosti mohly získat patřičnou oporu.

Autoři článku by touto cestou rádi poděkovali recenzentům za jejich podnětná doporučení a cenné připomínky.

Literatura:

- BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER., P. (1996): Politická geografie. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava, 91 s.
- BARTOŠ, F. (1883): Lid a národ. J. F. Šašek, Velké Meziříčí, 244 s.
- BRUNET-JAILLY, E. (2005): Theorizing borders: an interdisciplinary perspective. *Geopolitics*, 10, č. 4, s. 633–649.
- BUNTING, T. E., GUELKE, E. (1979): Behavioral and perception geography: A critical appraisal. *Annals of the association of American geographers*, 69, s. 448–462.
- BURDA, T. (2003): „Nové okresy“ ve světle reformy veřejné správy. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání. Přírodovědecká fakulta, UK v Praze*, Praha, s. 114–123.
- ČAPKA, F., SLEZÁK, L., VACULÍK, J. (2005): Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. CERM, Brno.
- DOKOUPIL, J. (2004): Hranice a hraniční efekt. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Academia, Praha, s. 47–58.
- DRBOHLAV, D. (1991): Mentální mapa ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost. *Geografie*, 96, č. 3, s. 163–176.
- EBDON, D. (1977): *Statistics in Geography: A Practical approach*. Blackwell Publisher, Oxford, 204 s.
- FORSBERG, T. (2003): The ground without foundation: territory as a social construct. *Geopolitics*, 8, č. 2, s. 7–24.
- GOLLEDGE, R. G., STIMSON, R. J. (1997): *Spatial Behaviour: A Geographic Perspective*. Guilford Press, New York, 620 s.
- HÁKLI, J. (2008): Re-bordering Spaces. In: Cox, K., Low, M., Robinson, J. (eds.): *The SAGE handbook of Political Geography*. SAGE, London, s. 471–482.
- HALÁS, M. (2002): Hranica a příhraničný region v geografickom priestore (teoretické aspekty). *Geographia Slovaca*, 18, s. 49–55.
- HALÁS, M., KLADIVO, P., ŠIMÁČEK, P., MINTÁLOVÁ, T. (2010): Delimitation of micro-regions in the Czech Republic by nodal relations. *Moravian Geographical Reports*, 18, č. 2, s. 16–22.
- HALÁS, M., KLAPKA, P. (2010): Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. *Geografie*, 115, č. 2, s. 144–160.
- HALÁS, M., KLAPKA, P., TONEV, P., BEDNÁŘ, M. (2013): Functional regions of the Czech Republic: comparison of simpler and more advanced methods of regional taxonomy. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Rerum Naturalium. Geographica*, 44, č. 1, s. 45–57.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 147 s.
- HUBÁČKOVÁ, V. (2006): Slovácko: vymezení hranic regionu. In: Kraft, S. (ed.): *Česká geografie v evropském prostoru*. Jihočeská univerzita, České Budějovice, s. 577–582.
- HYNEK, A., HYNKOVÁ, J. (1980): Percepce prostředí a mentální mapy ve výchově k péči o životní prostředí. *Scripta fac. sci. nat. Univ. Purk. Brun.* 10, s. 233–248.
- HYNEK, A. (1984) Percepce krajinného životního prostředí. *Folia fac. sci. nat. Univ. Purk. Brun.* 25, s. 55–69.

- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí jako součást geografické analýzy. *Geografie*, 105, č. 1, s. 63–76.
- CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. Přírodovědecká fakulta. UK v Praze, Praha, s. 163–178.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): Venkov – žitý prostor: regionální diferenciace percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, č. 1, s. 23–45.
- CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Regional Identity, Contemporary and Historical Regions and the Issue of Relict Borders. The Case of Czechia. *Regions and Regionalism*, 9, č. 2, s. 9–19.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturně geografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 223–246.
- IŠTOK, R. (2004): Politická geografie a geopolitika. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, 392 s.
- KÁNA, O. (1976): Historické proměny pohraničí. Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945. Profil, Ostrava, 171 s.
- KNIGHT, D. (1982): Identity and territory: geographical perspectives on nationalism and regionalism. *Annals of the Association of American Geographers*, 72, č. 4, s. 514–531.
- KELLERMAN, A. (1981): Centographic methods in geography. Concepts and techniques in modern geography. 32. Geobooks, Norwich, 32 s.
- KUČERA, Z., CHROMÝ, P. (2012): Depopulation, resettlement and landscape changes in the peripheries of the Czech borderland. In: Paniagua, A., Bryant, R., Kizos, T. (eds): *The Political Ecology of Depopulation: Inequality, Landscape, and People*. Rolde Foundation, CEDDAR, Zaragoza, s. 191–213.
- LLOYD, R. (1989): Cognitive maps: Encoding and Decoding Information. *Annals of the Association of American Geographers*, 79, č. 1, s. 101–124.
- MINGHI, J. V. (1963): Boundary Studies in Political Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 53, č. 3, s. 407–428.
- NEWMAN, D. (2006): The lines that continue to separate us: borders in our „borderless“ world. *The Progress in Human Geography*, 30, č. 2, s. 143–161.
- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164, s. 105–146.
- PAASI, A. (2002) Place and region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography* 26, č. 6, s. 802–811.
- PAASI, A. (2003a): Boundaries in a Globalizing World. In: Pile, S., Domosh, M., Anderson, K., Thrift, N. (eds.): *Handbook of cultural geography*. SAGE, London, s. 462–471.
- PAASI, A. (2003b): Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27, č. 4, s. 475–485.
- PAASI, A. (2005): Generations and the „Development“ of Border Studies. *Geopolitics*, 10, č. 4, s. 663–671.
- PAASI, A. (2011): The region, identity, and power. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 14, s. 9–16.
- PRED, A. (1984): Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, č. 2, s. 279–297.
- PRESCOTT, J. R. V. (1987): Political boundaries and frontiers. *Undin Hyman*, Londýn, 315 s.
- PROCHÁZKA, P. (2007): Příběhy z pohraničí. *Brontosaurus*, Jeseník, 151 s.
- ŘEHÁK, S. (2000): Do jaké Evropy přicházíme se svými kraji? *Geografie*, 105, č. 3, s. 288–294.
- ŘEHÁK, S., HALÁS, M., KLAPKA, P. (2009): Několik poznámek k možnostem aplikace Reillyho modelu. *Geographia Moravica*, 1, s. 47–58.
- SEMIAN, M. (2012): Searching for the Territorial Shape of a Region in Regional Consciousness: The Český Ráj (Bohemian Paradise), Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 20, č. 2, s. 25–35.

- SIWEK, T. (1988): Území Československa očima studentů geografie. *Geografie*, 93, č. 1, s. 31–37.
- SIWEK, T. (1999): Příspěvek ke zkoumání etnické hranice. *Geografie*, 104, č. 1, s. 1–12.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000): Vědomí slezské identity v mentální mapě. *Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava*, 97 s.
- SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. (2007): České kulturně historické regiony ve vědomí svých obyvatel. *Sociologický časopis*, 43, č. 4, s. 1039–1053.
- SIWEK, T. (2011): Percepce geografického prostoru. *Edice Geographica*, sv. 7, ČGS, Praha, 168 s.
- ŠERÝ, M. (2010): Analýza poválečné migrace z Valašskokloboucka do pohraničí severní Moravy a Slezska. In: Fňukal, M., Frajer, J., Hercik, J. (eds.): *Sborník příspěvků z konference 50 let geografie na PřF UP, Olomouc*, s. 587–599.
- ŠTIKA, J. (2009): Valaši a Valaško. *Valašský muzejní a národopisný spolek, Rožnov pod Radhoštěm*, 237 s.
- TRÁVNÍČEK, D. (1966): Příspěvek k historicko-geografickému vývoji moravských enkláv ve Slezsku. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Rerum Naturalium. Tom 20, Geographica – Geologica VII.*, s. 341–355.
- TOUŠEK, V., ŠICH, P., VAŠÍČEK, P. (1991): Zemská hranice mezi Čechami a Moravou. *Geografie*, 96, č. 1, s. 45–48.
- TUAN, Y. F. (1975): Images and mental maps. *Annals of the association of American geographers*, 65, č. 2, s. 205–213.
- TUAN, Y. F. (2003): Perceptual and cultural geography: a commentary. *Annals of the association of American geographers*, 93, č. 4, s. 878–881.
- VOŽENÍLEK, V. (1997): Mentální mapa a mentální prostorové představy. *Geodetický a kartografický obzor*, 43, č. 1, s. 9–14.
- WILLS, J. (2009): Environmental perception. In: Gregory, D. et al.: *The Dictionary of Human Geography*. 5th edition. Wiley-Blackwell, Chichester, s. 202–203.
- WOLNY, G. (1835): *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Brno, 486 s.
- ŽIGRAJ, F. (2000): Možnosť použitia územnej identity ako kritéria pri vymedzovaní územno-správnych jednotek. *Geografické štúdie*, 7, s. 2–11.

Datové zdroje:

- ČSÚ (2003a): Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – okres Jeseník. CZSO, Olomouc, <http://www.czso.cz/xm/edicniplan.nsf/p/13-7103-03> (23. 11. 2010).
- ČSÚ (2003b): Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – okres Vsetín. CZSO, Zlín, <http://www.czso.cz/kraje/zt/publ/2003/sldb/vs/start.htm> (25. 7. 2010).
- ČSÚ (2003c): Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – okres Zlín. CZSO, Zlín, <http://www.czso.cz/kraje/zt/publ/2003/sldb/zt/start.htm> (25. 7. 2010).
- ČSÚ (2010): *Statistická ročenka Olomouckého kraje*. CZSO, Olomouc, <http://www.czso.cz/xm/edicniplan.nsf/kapitola/711011-09-2009-14> (24. 11. 2010).
- ČSÚ (2011): Věkové složení a pohyb obyvatelstva Zlínského kraje, jeho okresů a správních obvodů obcí s rozšířenou působností 2010. CZSO, Zlín, <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajp/724021-11-xz>> (25. 7. 2012).
- ČSÚ (2012): Vybrané údaje za správní obvody ORP Zlínského kraje. ČSÚ, Zlín http://www.czso.cz/xz/redakce.nsf/i/vybrane_udaje_za_spravni_obvody_orp (15. 10. 2012).

S u m m a r y

THE PERCEPTION OF BORDERS BY THE INHABITANTS OF REGIONS WITH DIVERGENT CONTINUITY OF SOCIO-HISTORICAL DEVELOPMENT AS A AN ASPECT OF REGIONAL IDENTITY

The contribution deals with a phenomenon of borders and attempts to outline its role within the context of a population's regional identity. Two regions have been selected for this purpose, both having peripheral location with the Czech borderland but differing in

their historical development. In case of the first region, the Jeseník region, we can speak of a region with an interrupted tradition of development, since its population has been almost completely replaced after the World War II. This process did not occur in the second selected region, the Valašské Klobouky region, which can be understood as a region with a continuous tradition of development.

The Jeseník region is in its southern part delineated by a relict border. It is a former land border between Moravia and Silesia (historical lands which lost their administrative function in 1949). The Valašské Klobouky region represents the southern part of the cultural-ethnographic region of Moravian Wallachia. Its borders delineate the Valašské Klobouky region in the west. In the past, both borders were significantly acknowledged by the residents of both regions.

The main objective of the contribution is to identify the level of perception of both borders by present residents of the regions and to assess possible differences in the character of these perceptions. The fulfilment of this objective partially helped to outline the spatial extent of regional identities of the population of the regions.

The theoretical part of the study discussed the character of borders and their significance in spatio-temporal behaviour of populations. Research approaches to the phenomenon of borders were shortly presented as they appeared in the development of geography as a scientific discipline. Borders were presented by the concept that understands them as a social construction and that notes the significance of borders during the process of formation of regional identity or regional identity of the populations of regions.

Methodologically, the contribution focuses on the so called perception, which is a continuous activity of every human individual. Perception can be identified with an immediate understanding of primary information on the environment through one or more senses and with secondary spatial information acquired from media or orally by communication with other human beings. The main method applied in the contribution is the interdisciplinary concept of a mental map, which can be seen as a result of perception. Mental map can serve as a cartographic representation of human attitude towards various places, in our case it served very well as a representation of attitudes towards the borders. Representative population sample was inquired and their spatial images were recorded.

The analytical part presents the information on findings. We can claim that the difference in character of perception between both regions has been proven. While in the case of respondents in the Jeseník region the mental image was very dim and uncertain, in case of respondents in the Valašské Klobouky region, very clear image of the border of southern Wallachia was recorded, despite the fact that it has a zonal character. Difference in the character of the course of the mental image of the borders has been identified as well. While in the Jeseník region the course of the mental image was very distorted and differed significantly from the relict border, in the Valašské Klobouky region the image significantly conformed to the border of southern Wallachia as it had been understood at the beginning of the 20th century. We can conclude that the present population of the Valašské Klobouky region probably uses the border to a great extent as a limit to the extent of their regional identity, on the contrary, for the population of the Jeseník region, the examined border has probably lost this function.

Fig. 1 – The regions under examination. Sources: ArcČR 500 version 2.0a.

Fig. 2 – The Jeseník region: final resulting image of the border according to all respondents. In legend: The deviation of the resulting border according to all respondents from the median value (in %). The resultant border (according to all respondents), land border, the delineation of the analysed area. Sources: Siwek, Kaňok (2000); field survey (2009), own processing.

Fig. 3 – The Valašské Klobouky region: final resulting image of the border according to all respondents. In legend: The boundary of Moravian Wallachia according to: all respondents, Bartoš (1883), Štika (2009); delineation of the analysed area, the deviation of the resulting border according to all respondents from the median value (in %) Sources: Bartoš (1883), Štika (2009); field survey (2011), own processing.

Pracoviště autorů: **M. Šerý:** Ostravská Univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Chittussiho 10, 710 00 Ostrava – Slezská Ostrava; e-mail: SeryMilos@gmail.com. **P. Šimáček:** Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc; e-mail: petr.simacek@upol.cz.

Do redakce došlo 3. 12. 2012; do tisku bylo přijato 11. 10. 2013.

Citační vzor:

ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2013): Vnímání hranic obyvatelstvem regionů s rozdílnou kontinuitou socio-historického vývoje jako dílčí aspekt jejich regionální identity. *Geografie*, 118, č. 4, s. 392–414.